

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ НА ПРОВЕДЕННЯ ПРОЕКТНИХ РОБІТ

Діба О. В.,

аспірант НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

В статті здійснено правову характеристику договору підряду на проведення проектних робіт. Особливу увагу акцентовується на можливості характеристики договору підряду на проведення проектних робіт як ризикового (алеаторного) договору. Запропоновано ризики за договором підряду на проведення проектних робіт відносити до різновидів зобов'язального ризику та класифікувати їх на: а) ризики, пов'язані із модусом виконання (ризик строку виконання, місця виконання, способу виконання тощо); б) ризики, пов'язані з предметом договору (ризик знищення проектно-кошторисної та іншої технічної документації); в) ризик невиконання замовником грошового зобов'язання; г) ризики, пов'язані з правовими наслідками (ризик припинення зобов'язання, ризик відповідальності і звільнення від неї); д) ризик випадкового знищення або пошкодження результату проектних робіт; е) ризик зміни обставин договору.

Ключові слова: договір підряду на проведення проектних робіт, проектно-кошторисна документація, двосторонність договору, оплатність договору, строковість договору, ризиковий договір, змішаний договір.

Характеризуючи договір підряду на проведення проектних робіт, слід наголосити, що досліджуваний договір за своєю природою є двостороннім, синалагматичним (взаємним), оплатним, консенсуальним, строковим, ризиковим (алеаторним). Так, залежно від виникнення прав та обов'язків сторін згаданий договір відносять до синалагматичного (взаємного), двостороннього договору. Двосторонність вказує, що як підрядник, так і замовник мають взаємні суб'єктивні права та юридичні обов'язки один щодо одного і є одночасно і кредитором, і боржником. Синалагматичність вказує на те, що одна із сторін стає зобов'язаною лише тоді, коли інша сторона виконає перед нею своє зобов'язання, або одна із сторін отримує право вимоги стосовно іншої, якщо виконає своє зобов'язання.

Залежно від наявності зустрічного майнового еквівалента досліджуваний договір характеризується як оплатний. Про оплатність договору свідчить, в першу чергу, те, що останній належить до договорів про виконання робіт. До договору підряду на проведення проектних робіт повною мірою застосовується принцип свободи визначення ціни, закріплений у ч. 1 ст. 632 ЦК України. Сторони договору самостійно визначають розмір винагороди підрядника за виконані роботи та передану документацію. Так, основним обов'язком замовника за цим видом договору підряду є оплата переданого результату робіт. Оплата за своєю суттю задовольняє мету підприємницької діяльності підрядника та є основним його прибутком. При цьому оплатність не обов'язково повинна виражатись у грошовій формі, оскільки така ознака може бути відображена і в зустрічному зобов'язанні, яке буде надане замовником. Як зазначається з цього приводу в юридичній літературі, оплатність в договорі є міноюю (комутативною), за якої обсяг юридичних обов'язків боржника і розмір отримуваної на заміну вигоди (користі) для кредитора є конкретними і визначеними у натуральній чи грошовій формі [1].

Залежно від моменту в часі договір підряду на проведення проектних робіт характеризується як консенсуальний, що виражається в такому: він вважається укладеним з моменту досягнення згоди сторонами щодо усіх істотних умов договору. Консенсуальність досліджуваного договору полягає у тому, що: а) для настання юридичних наслідків досить однієї домовленості сторін; б) суб'єктивні права та юридичні обов'язки за договором виникають з моменту досягнення у встановленій формі домовленостей між замовником та підрядником; в) договірні правовідносини є тривалими в часі; г) зважаючи на особливості робіт, що виконуються за договором, зміст договору може корегуватись.

Договір підряду на проведення проектних робіт може бути змішаним і містити елементи інших договорів, зокрема договорів авторського нагляду. Якщо договір підряду на проведення проектних робіт є змішаним, то відповідно до нього застосовуються правила про договори, елементи яких є у змішаному договорі. На думку А. О. Собчака, змішаний договір є необхідною проміжною стадією в процесі виникнення нових договорів, які, перш ніж отримати законодавче визнання як самостійного договірного виду, проходять стадію змішаного чи комплексного договору [2]. На думку І. Р. Шишки, змішаний договір не є ні самостійним типом договору, ні його видом. Його характеризує сполучення елементів механізму різних видів договорів. Змішаний договір є підставою для виникнення єдиного зобов'язання, яке поєднує ознаки договорів різних видів [3].

Доволі дискусійним є питання про можливість характеристики договору підряду на проведення проектних робіт як ризикового (алеаторного). За ЦК України до таких договорів віднесені й договори підряду, де підрядник на свій ризик повинен виконати певну роботу (ст. 837 ЦК). Як зазначає з цього приводу Н. С. Кузнецова, ризик міститься в усякому договорі підряду, бо підрядник зобов'язаний виконати за завданням замовника певну роботу на свій ризик. І тут під ризиком підрядника розуміється

ризик випадкової загибелі предмета договору підряду (результату робіт), а також випадкова неможливість виконання зобов'язання. У подібних ситуаціях підрядник, якщо це не супроводжується винними діями самого замовника, не має права вимагати винагороди за виконану роботу [4]. На думку А. Б. Гриняка, істотною ознакою договору підряду є його ризиковість (алеаторність), адже робота завжди виконується на власний ризик підрядника. Ризик випадкового знищення результату роботи теж несе підрядник, тобто до моменту передачі його він знаходиться у не вигідному становищі. При правовому регулюванні підрядних відносин законодавець чітко визначає питання розподілу ризиків між контрагентами [5, с. 51–52]. Натомість І. О. Ізарова до *особливостей договору підряду на проведення проектних робіт відносить відсутність ризику проектанта, а також наявність елементів надання послуг та елементів творчого характеру, що зумовлюють визнання цього як змішаного договору. Більше того, автор вважає за доцільне виділити договори про підготовку проектної документації в самостійну групу договорів, присвятивши їм окрему главу ЦК України. Щоправда, далі дослідниця все ж допускає ризиковий характер цього договору, зазначаючи, що до остаточного виконання проектних договорів є певний ризик отримання належного результату, на який розраховували обидві його сторони* [6].

З приводу доцільності такого виділення договору підряду на проведення проектних робіт в самостійну групу договорів одразу ж зазначимо про сумнівність цього висновку як такого, що суперечить логіці побудови гл. 61 ЦК України та підходам до формування групи договорів про виконання робіт. На можливість чи неможливість характеристики договору підряду на проведення проектних робіт як ризикового слід детальніше звернути увагу, адже юридичне значення ризику полягає в можливості визнання його підставою до притягнення до цивільно-правової відповідальності або звільнення від неї.

Отже, загалом в доктрині юридичний ризик, зазвичай, розуміється як можливість настання збитків унаслідок загибелі або пошкодження майна чи майнових прав (наприклад, ризик випадкової загибелі, страховий ризик), або в надії на дію випадку (виграш в лотереї або іншій азартній грі), або неможливості виконання зобов'язання внаслідок небезпеки втрат, що впливають із специфіки тих чи інших явищ природи і видів діяльності людського суспільства [7]. Ризик має багатоаспектний характер і розглядається: а) у межах цивільно-правової відповідальності; б) у межах виконання зобов'язань; в) у межах відшкодування збитків; г) як категорія, що пов'язана з творчим процесом [8]. Тобто ризик у цивільному праві розуміється як несприятливі наслідки, що можуть настати і за які не відповідають ні сторони, ні треті особи.

Аналізуючи правову природу ризику, доцільно наголосити, що в юридичній літературі цілком аргументовано запропоновано в підрядних зобов'язаннях використовувати компромісну за своїм характером концепцію ризику, яка поєднує в собі як концепцію суб'єктивного, так і об'єктивного ризику, що зумовлено поділом ризику на активний (суб'єктивний) і пасивний (об'єктивний) за характером (ставленням особи до результатів своїх дій). Наприклад, об'єктивною є можливість виникнення обов'язку підрядника повернути отриманий аванс за договором у випадку неможливості виконання робіт або коли відпала потреба у їх виконанні [5].

У зобов'язаннях з проведення проектних робіт питання про несення ризику вирішується на користь замовника: якщо вважати зобов'язання замовника еквівалентом зобов'язання підрядника, то у випадку неможливості проведення проектних робіт та передання проектно-кошторисної документації без вини підрядника замовник не повинен вчиняти еквівалентних дій, однак вправі вимагати повторного проведення таких робіт або ж відшкодування понесених збитків. Тобто сутність зобов'язального ризику відображається у звільненні замовника від оплати проведеної роботи, у разі неможливості її проведення підрядником.

Класифікуючи ризики за договором на проведення проектних робіт, наголошуємо на існуванні окремих груп «ризиків» при здійсненні особами суб'єктивних цивільних прав. Так, ризик в юридичній літературі розглядається переважно у вигляді переліку його основних різновидів і властивих кожному з них спеціальних пояснень, кількість і зміст яких нерідко істотно відрізняються у працях різних авторів. Аналізуючи використання цього поняття в чинному законодавстві, констатуємо різні варіанти тлумачення цього поняття, пов'язані з: а) ризиком у підприємницькій діяльності; б) ризиком у страховій діяльності; в) зобов'язальним ризиком тощо [9].

Цікавим для нашого дослідження є запропонована В. К. Гуцуляком спроба класифікувати ризики за договором підряду на проведення пошукових робіт на ті, що: а) пов'язані з модусом виконання зобов'язань за договором (ризик строку виконання, місця виконання, способу виконання тощо); б) пов'язані з предметом надання (ризик невиконання замовником грошового зобов'язання і ризик непередання результату пошукових робіт); в) пов'язані з правовими наслідками (ризик припинення зобов'язання, ризик відповідальності і звільнення від неї); г) пов'язані з суб'єктивним складом зобов'язального правовідношення (ризик невиконання зобов'язання з боку підрядника або замовника); г) пов'язані з випадковим знищенням або випадковим пошкодженням результату пошукових робіт; д) пов'язані зі зміною умов договору [10].

Як видається, вищенаведена класифікація є цілком прийнятною й до договору підряду на проведення проектних робіт. Так, ризики строку виконання впливають з можливості при проектуванні

проведення додаткових робіт, пов'язаних з прорахунками у кошторисі чи неточністю вихідних даних, ризики способу виконання можуть впливати із неправильно обраного методу проведення розрахунків тощо. Ризик зміни умов договору полягає в ймовірності виникнення істотних змін обставин, з яких сторони виходили при укладенні договору, настання яких є підставою для його зміни або розірвання, якщо інше не передбачено договором або не впливає із його сутності (ч. 2 ст. 652 ЦК). Так, поява та існування невизначеності пояснюється різноманітними причинами, а саме, відсутністю вичерпної інформації, наявністю впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників на результати аналізу ризикованої ситуації, нестабільністю зовнішнього середовища діяльності суб'єкта, яка включає в себе чинники як правового, так і позаправового характеру тощо [11]. За своєю природою цей вид ризику можна віднести до зобов'язальних ризиків, оскільки наслідки його дії покладаються на сторони зобов'язання і безпосередньо проявляються на самому зобов'язанні у вигляді його припинення (при розірванні договору) або зберігання в зміненому вигляді (при зміні договору). Істотна зміна обставин ускладнює виконання зобов'язань настільки, що це може призвести до неможливості його виконання. Відповідно, на практиці під істотною зміною обставин розуміються ускладнення, пов'язані з дійсними перешкодами виконання такого зобов'язання [12]. Істотна зміна обставин повинна статися не внаслідок поведінки контрагентів договору, а бути результатом певної дії ззовні, тобто відбувається зміна певних обставин, які є зовнішніми відносно правового зв'язку, що існує між контрагентами даного договору [13].

Разом із тим вищенаведена класифікація містить ще один різновид зобов'язального ризику, а саме, ризик випадкового знищення результату проектних робіт або його пошкодження. Загалом в доктрині договірного права під ризиком випадкового знищення (пошкодження) майна розуміються економіко-правові наслідки втрати матеріального блага, належного власнику, за відсутності вини власника чи іншої особи [14] або ж ймовірність припинення існування речі (знищення речі) або її погіршення (пошкодження речі), що викликана обставинами, в існуванні або появі яких відсутня вина фізичних та/або юридичних осіб [15]. Тобто під ризиком випадкового знищення або пошкодження результату проектних робіт пропонуємо розуміти небезпеку (загрозу) знищення або пошкодження проектно-кошторисної або іншої технічної документації за відсутності вини сторін договору, з настанням якої підрядник зобов'язаний відшкодувати замовнику пов'язані з цим збитки, а в передбачених законом або договором випадках також припиняються окремі обов'язки або зобов'язання в цілому. Так, випадкове знищення або випадкове пошкодження майна може бути підставою припинення зобов'язання, якщо відсутність предмета зобов'язання викликає неможливість виконання останнього, або якщо такий наслідок прямо встановлений договором або передбачений законом [7].

Відповідно, випадковість знищення або пошкодження результату проектних робіт полягає у виключенні можливості притягнення однієї зі сторін договору до цивільної відповідальності. За наявності можливості притягнення до цивільної відповідальності сторону договору підряду питання про ризик випадкового знищення або пошкодження проектно-кошторисної або іншої технічної документації не виникає, а якщо відповідальність настає незалежно від вини, категорія ризику використовується вже не у зв'язку з вирішенням питання локалізації випадкових збитків, а для цілей суб'єктивного обґрунтування такої відповідальності і виступає як альтернатива вини.

Отже, ризики за договором підряду на проведення проектних робіт є різновидами зобов'язального ризику, які доцільно класифікувати на: а) ризики, пов'язані із модусом виконання (ризик строку виконання, місця виконання, способу виконання тощо); б) ризики, пов'язані з предметом договору (ризик знищення проектно-кошторисної та іншої технічної документації); в) ризик невиконання замовником грошового зобов'язання; г) ризики, пов'язані з правовими наслідками (ризик припинення зобов'язання, ризик відповідальності і звільнення від неї); ґ) ризик випадкового знищення або пошкодження результату проектних робіт; д) ризик зміни обставин договору.

Характеризуючи договір підряду на проведення проектних робіт як строковий договір, доцільно зазначити, що специфіка будь-якого договору підряду пов'язана з обумовленням строків початку та завершення виконання робіт. Не є винятком в цьому і досліджуваний нами договір. Так, строк підготовки проектно-кошторисної документації є важливою умовою договору, оскільки замовник зацікавлений у одержанні результату в обумовлений строк та проведенні на їх основі наступних етапів робіт (геологовидобувних, будівельних тощо). З порушенням строків виконання робіт пов'язана відповідальність підрядника, що є виправданим, оскільки замовник зацікавлений у тому, щоб виконувана підрядником робота здійснювалась не лише належним чином, а й своєчасно. Отже, строки в цивільних правовідносинах відіграють важливу роль, оскільки саме вони упорядковують цивільний оборот, стабілізують цивільні відносини, сприяють якісному задоволенню потреб фізичних та юридичних осіб, забезпечують своєчасний захист цивільних прав [16].

Підсумовуючи вищенаведене, доцільно наголосити на характеристичні ознаки договору підряду на проведення проектних робіт за такими ознаками: 1) залежно від виникнення прав та обов'язків сторін – синалагматичний (взаємний), двосторонній договір; 2) залежно від наявності зустрічного майнового еквівалента – оплатний (оплатність договору може виражатись і в зустрічному зобов'язанні, виконання якого буде надане замовником); 3) залежно від юридичної спрямованості договорів – основний;

4) залежно від моменту у часі, коли договір вважається укладеним – консенсуальний; 5) залежно від обумовленості/ не обумовленості строку – строковий; 6) залежно від розподілу ризиків – алеаторний.

Отже, під договором підряду на проведення проектних робіт пропонуємо розуміти домовленість, за якою підрядник зобов'язується за завданням іншої сторони (замовника) розробити проектно-кошторисну або іншу технічну документацію, а замовник зобов'язується передати завдання на проектування та інші вихідні дані підряднику, прийняти та оплатити їх результат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Шишка Р. Б. Проблема видів та характеристики цивільних та господарських договорів // Розробка механізму правового регулювання договірних відносин у підприємницькій діяльності / За ред. академіка АПрН України В. В. Луця. К.: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. С. 82.
2. Собчак А. А. Смешанные и комплексные договоры в гражданском праве // Советское государство и право. 1989. №. 11. С. 63.
3. Шишка І. Р. Договір на виконання маркетингових досліджень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2010. С. 85.
4. Кузнєцова Н. С. Вибрані праці. К.: ПрАТ «Юридична практика», 2014. С. 191.
5. Договори з виконання робіт в цивільному праві України: проблеми теорії і практики: монографія / За заг. ред. А. Б. Гриняка. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. С. 51–52, 56.
6. Ізарова І. О. Місце договорів підряду на проведення проектних робіт серед цивільно-правових договорів // Юриспруденція: теорія і практика. 2010. № 7. С. 32.
7. Волосенко І. В. Ризик у цивільному праві (поняття, природа, види): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2011. С. 16, 168.
8. Ойгензихт В. А. Проблема риска в гражданском праве. Душанбе, 1972. С. 77.
9. Гриняк А. Б. Теоретичні засади правового регулювання підрядних зобов'язань у цивільному праві України: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. С. 209.
10. Гуцуляк В. К. Договір підряду на проведення пошукових робіт за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2017. С. 15.
11. Андрєєва О. Цивільно-правова характеристика ризику істотної зміни обставин за договором: поняття та практичне значення // Юридична Україна. 2014. № 3. С. 44.
12. Постанова Вищого господарського суду України від 30 березня 2016 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56843071> (дата звернення: 01.11.2017).
13. Постанова Вищого господарського суду України від 21 жовтня 2016 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52672037> (дата звернення: 01.11.2017).
14. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: [у 2-х т.; за відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця]. К., 2005. [Т. I]. С. 539.
15. Сидоренко А. Некоторые аспекты института риска случайной гибели или повреждения имущества хозяйственных обществ // Підприємництво, господарство і право. 2001. № 2. С. 43.
16. Хащівська Н. В. Цивільно-правове регулювання строків у договорі оренди державного та комунального майна // Приватне право і підприємництво. Вип. 9, 2010 р. / Редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. К.: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2010. С. 104.

Dyba O. Legal characteristic of the contract for conducting design work

The article describes the legal characteristics of a contract on conducting design works depending on the emergence of rights and obligations of the parties, on the presence of countermeasures equivalent, on the moment in time at which the contract is considered concluded, on the legal direction of the contracts, on conditionality / non- conditionality of the term, on risk sharing. Particular attention is paid to the possibility of characterizing the contract on conducting design works as a risk (aleatory) the contract. The risks under the contract on conducting design works are proposed to be categorized as follows: a) risks associated with the execution modality (risks of execution term, place of execution, execution method etc.); b) risks related to the subject of the contract (risk of the destruction of design estimates and other technical documentation); c) the risk of non-fulfillment by the customer of a monetary obligation; d) risks associated with legal consequences (risk of termination of the obligation, risk of liability and exemption from it); e) the risk of accidental destruction or damage to the result of design works; i) the risk of changing the circumstances of the contract. On the basis of the performed characteristics it's offered to consider a contract on conducting design works as the arrangement on which the contractor undertakes to develop design estimates or other technical documentation by the tasks of the other party (the customer), as well the customer undertakes to transfer the task for design and other output data to the contractor, accept and pay the result.

Keywords: a contract on conducting design works, design estimates documentation, contract bilaterality, contract remuneration, term of contract, risk contract, mixed contract.